

ZAPIS O MJESTU NA KOJEM NIKADA NISAM BIO

1.

Mrki borovi na brdu, toliko čupavi, da izdaleka podsjećaju na mahovinu izraslu po Venerinom brijegu. Svjetlost se cijepa kroz igličasto sito crnogoričnih grana, te u žitkim, zlaćanim mlazevima pada dole, na tlo, na kojem i usred ljetnje žege caruje tama. A u tami bjelasaju ženska koljena.

2.

Prije više od 30 godina pred oči bi mi iskrsavala ovakva slika kada bi neko spomenuo Crni vrh. Mada tamo, na petnaest kilometara istočno od bosanskog gradića u kojem sam odrastao, nikada nisam bio, o Crnom vrhu sam se još od djetinjstva naslušao dokonih muških priča. Na ovu uzvišicu su tada rijetki motorizovani omladinci odvodili isto tako rijetke djevojke, kojima je ljubavni zov bio važniji od dobrog glasa, često jedine tvrde valute ambicioznih udavača s početka sedamdesetih u bosanskoj provinciji.

3.

Kada sam se počeo zanimati za žene nisam imao auto, ali više nije ni bilo potrebe da se ide na Crni vrh. Seksualna revolucija je najprije stidljivo, na prstima, a potom smjelim korakom zakoračila i u moju ulicu. Iz prvih rok-kafića, koji su otpočeli potiskivati pospane krčme, išli smo po dvoje, tamnim putem u polja prema rijeci Spreči. Crni vrh je prestao biti ljubavno igralište lokalnih zavodnika, uvrstivši se ponovo u niz običnih bosanskih uzvišica sa pomalo zlokobnim imenima.

4.

Decenijama nisam mislio na Crni vrh, sve dok me na nekih 1200 kilometara od tog mjesta, u Njemačkoj, u mom dnevnom boravku, jedna njemačka spikerka sa TV-ekrana nije podsjetila da on postoji – pokušala je da izgovori te dvije južnoslovenske riječi, koje su na njenu veliku žalost imale skoro sve same suglasnike. Njena jezička akrobatika me nije mogla razvedriti jer je rekla da je grupa mojih naoružanih zemljaka pobila grupu mojih nenaoružanih zemljaka, a potom ih ukopala u našu zajedničku zavičajnu zemlju, u masovnu grobnicu na Crnom vrhu.

5.

Docnije sam vidio i fotografije. Strani forenzičari u bosanskoj ilovači skupljaju ljudske kosti. Pomislio sam sa čuđenjem da na tim snimcima nema ni jednog crnogoričnog drveta. Davnašnja, izmaštana slika Crnog vrha sa čupavim crnim borovima koji skrivaju lijepe

ženske noge odlijepila se od nesnošljive stvarnosti i bol rasplitanja imaginarnog i faktičnog bila je oštra kao kad odlijepiš flaster sa rane. Nasred mog unutrašnjeg krajolika, nastalog na razmeđu dječastva i muškosti, nasred skrovitog polja, satkanog od erotskih snoviđenja i nikad glasno izgovorenih želja zinuo je krater masovne grobnice. Tanatos se presvukao u listopadne boje, zločin mi je oduzeo pravo na bahanalijski četinarski šumarak i živa bijela koljena u tami.

6.

Naravno, stranci koji su se počeli baviti Bosnom tek kada je ona skoro potpuno uništena, najčešće nisu mogli naslutiti da se iza krajolika prošaranog masovnim grobnicama i minskim poljima krije imaginarni sloj istinskog bosanskog krajolika prognanog u sjećanje preživjelih. To je sjećanje na pejzaže, stvarne ili izmaštane, koji nisu htjeli biti ništa drugo nego oni sami. Nama, ljudima iz te zemlje, zločinom je oduzeta i nedužnost unutrašnjeg duševnog krajolika. Stoga naše oko suočeno sa poslijeratnim bosanskim krajolikom, oneobičenim ratom, ne vidi samo ožiljak unutar pejzaža, ranu na licu zemlje, već doživljava sve viđeno kao smetnju, jer niti je krajolik identičan sebi, niti smo to mi sami. Tako posmatrač i posmatrano zajedno postaju ružna rana koja odbija da zaraste.

7.

Moja me nelagoda pred ovim krajolikom poziva da se sjetim šta je Crni vrh u nekom sretnijem svijetu možda mogao ostati – nešto mnogo manje i ljudskije – tek drugo ime prve dječeačke čežnje za automobilima i ženama.

Crni vrh, iz knjige *My Lovely Bosnia* (Moja divna Bosna) švajcarskog fotografa Kristijana Švagera (Christian Schwager), koji je na 160 strana ove fotomonografije plasirao 132 fotografije u boji, koje su nastajale godinama na severoistoku Bosne. Krajolici su na prvi pogled skoro idilični, no „smetnje“ na njima odaju pažljivom posmatraču da se radi o minskim poljima ili masovnim grobnicama, dakle o jezivim, a ne idiličnim mestima.